

határozza meg s ahol lehet, a szembenállás és a győzelem öröme. Mert a kort nemcsak az a két világnézeti irány jellemzi, mely farkasszemet néz egymással, de a mai világba beleszületett ember és főleg fiatal ember, ki úgy áll a két irány között, mint Herakles a válaszuton. *B. Gy.* nyitott szemmel nézi a dolgokat és — amennyire egy napilap keretein belül csak lehetséges — nem hallgattatja el szociális lelkiismeretét. Irodalmi esemény, belső élmény, napi szenzáció: mindez alkalmas lehet arra, hogy az író közvetlenül vagy közvetve vallomást tegyen, állást foglaljon. S erre éppoly jó Szergej atya nagyszerű példázata, mint Matolcsy Mátyás könyve, melyből kiderül, hogy a mai magyar gyermek 13%-kal kevesebb húst és fűzeléket eszik, mint a tiz évvel ezelőtti. *Hova lesz a különbözet? Ki a tettes?* — teszi fel a kérdést az író és ebben a korban, mikor csak a belenyugvás az észszerű, jólesik hallani olyan kérdést, mely fején találja a szeget. Az ilyen kényes kérdések sűrűn átszövik *B. Gy.* írását. *Cseléd* c. riportja ezzel az idézettel kezdődik: „Mindenes, kinek udvarlója nincs, felvételik“. A képzettársítás gondolatjátékra csábítja az író: „Mi lenne, ha nagyvállalat igazgatót szerződtetne, akinek mindent szabad, csak éppen barátnője nem lehet. Nagy felháborodás lenne, szakkörökben sokat beszélnének a magánélet jogáról és szabadságáról?“ Ki tud felelni ma erre, két ellentétes rend határmesgyéjén. Méltón felelni senki sem tud és jó, hogy akad író, aki legalább kérdezni meri. (K. G.)

**MARCEL PROUST: AZ ELTÚNT IDŐ NYOMABAN (Swann)**

Fordította: Gyergyai Albert. — Grill Károly kiadása Budapest, 1937.

Az irodalom élete a formatökély és a formabomlás végletei között mozog. Irodalmi és művészi törekvések lassan kristályos formákba tömörülnek, s ez a zártság, a mérték, az arány, a szigorú szerkezet korszaka, szóval a klasszicizmus. A tökéletes forma azonban csakhamar megrevvé, gépiessé, üressé, fásulttá válik, s egyre fokozottabb nyomást gyakorol azokra a friss, érzékeny és ösztönös törekvésekre, melyek szabad, eredeti és újszerű élményekben gyökereznek és a művészet mindenkori hajtóerői. E friss ösztönök szétfeszítik az elkérgesedett klasszikus formákat és az irodalomba beárad mindenfelől az új, édes és bárdolatlan költészet, a romanticizmus.

Aligha van irodalom, mely a formakristályosodás és a formabomlás történelmi hullámszámát oly élesen ábrázolná, mint a francia. A XVIII. század klasszicizmusa már nem a nagy század tökélye, hanem egy gépies, súlyos, s minden ízében elészszzerűsödött formalizmus. Rousseau, Bernardin de Saint-Pierre és Châteaubriand költői ösztönösségének és eredetiségének kell jönnie, hogy a francia irodalom lélegzethez juthasson. A romantika érzelmességéből, dagályából, szintobzódásából és ezernyi szerzetelenségéből újabb kristályosodási törekvések erednek és a francia irodalom Flaubert életművében újra a mérték, az arány áttetsző kristályosságában áll előttünk.

Mondanunk sem kell, hogy a XIX. század klasszicizmusa, a naturalizmus, sem kerülhette ki a lezárt művészi formák sorsát. Ha a XVIII. század epigon klasszicizmusa önkéntelenül is teleszívta magát a Enciklopédia és a Fevilágosodás tiszteletreméltó, de fullasztóan száraz légkörével, a naturalizmus talán még nagyobb buzgósággal lehelte be ezt a természettudományos szellemet, mely oly egységes és racionális rendszerbe foglalta a világot, mint egykor a görög tudomány. A scientista naturalizmus béklyóit új romanticizmusnak kellett szétördelni s ez nem más, mint a francia irodalomnak, s általában az egész európai irodalomnak a tudatalatti, a mélylélektani élet felé való fordulása. A realiz-

mus, a naturalizmus és a természettudomány oly kemény leckét adott a művészi ösztönösségnek, hogy az aligha kísérelhette meg az áttörést az első romantikus korszak vonalán, a történelem, a vallás, a néprajzi és földrajzi kaland felé, s így akarva, nem akarva, lélektani síkon kellett kiélnie magát. Az új romantika a lelki történés szertelensége, költészete és áradó kuszasága, s ennek a mélylélektani romantikának a legnagyobb alakja Marcel Proust.

Ugy tetszik, mintha nagy művében szakadt volna fel az az érzelmes és szörnyeteg áradat, mely elmosza az intellektuális kategóriák mindenhatóságába vetett hitünket, az okságra és a szükségszerűségekre épült tiszta világot, a naturalista művészet szigorú arányait s az egészet vissza olvasztja az ősi és időtlen zürzavarba.

E tizenhat kötetten keresztül áradó lelki folyékonyság a XIX. század remekein, művészi és bölcséleti igényein nevelt töredékeket sodor magával. Stílusának pontossága, műgondja, költőisége megszégyeníti Flaubert stílusát, oly páratlan szívóssággal törekszik a teljes és kimerítő kifejezésre. Magyarázó és okkereső igénye megszégyeníti a leghajthatatlanabb természettudóst, mert minden lelki és emberi mozzanatot az okoknak és a feltételeknek a legteljesebb világosságában akar látni, s képes hosszú oldalakat szentelni egyetlen gesztus tudományos magyarázatának. Részleteiben a legnagyobb realista, vagy naturalista mesterekre emlékeztet, de a megfigyelés és a kifejezés flauberti műgondja és a természettudós oknyomozó szenvedélye csak valami sodró érzéki és érzelmi áradás játékszere. Az érzelmi emlékezet arra ösztönzi, hogy benyomások, érzékleteket, hangulatokat a maguk látható, hallható, tapintható, izlelhető valóságukban fejezzen ki. A lelki síkra terelt képzeletnek is megvan a maga túláradó érzelmessége, izgalmas kalandja, vagy minden emberi alakjából kivetkőzött szörnyetege. Ennek az özönvizi világnak a középpontjában az Én áll a maga szenvedélyesen felcsigázott érzéki és értelmi képességeivel, melyeknek az irányában az Én ezernyi sugárszerű kitérőt kísérel meg. A szeszélyesen fellobbanó és kialvó alanyi megvilágításban az alakok száza nyízsögnek, ki-ki a maga társadalmi környezetében, de a megvilágítás szeszélye, vagy éppen öncélúsága csak egyetlen fintort, mozdulatot, egyetlen frakkszárnyat mutat be az alakból, hogy a következő fénysugár hirtelen leleplezze a frakkba bujtatott szőrös lólabát; így az alakok eleven, kaleidoszkópszerű képek, s minden újabb találkozás tetőtől-talpig felforgatja a jellemüket. A prousti képzelet mese-szerű alakokat teremt, akik derékig realista gonddal és aprólékossággal öltözködnek, magukon viselik egyéniségük, családi viszonyaik és társadalmi helyzetük minden parányi ismertetőjegyét, de derékon alul a kentaur szőrös törzsében vagy a hableány pikkelyes halfarkában folytatódhatnak. Mily unalmasak, szürkék és tolakodók olykor a hosszú oldalakra menő magyarázatok, a végnélküli kommentárok, s mily szívdobogtató költészet mossa határaikat, — az olvasó szinte érzi, hogy ezek az ügybuzgó, szürke és igényes fejtegetések jótékonyan lehűtik az elemi erővel kibuggyanó lirát, s megóvják az érzelműségtől. A prousti mű nem úgy szép és nem úgy bírálható, mint egy műalkotás, inkább a természethez hasonlítható. Szépsége inkább a természeti szép, s hibái a természet szertelenségei.

Minden látszólagos esztétizmusa mellett is, a prousti mű távolról sem l'art pour l'art, a művészet aszkétikus önbálványozása. A művészet eszköz, természetesen nem társadalmi célok eszköze, mert Proust mélyesen megveti a közösségi célok szolgálatába állított művészetet, hanem az egyéni üdvösség szolgálatában álló lelki gyakorlat. Proust számára az

irodalmi alkotás ugyanaz, mint a hívónél az ima, a gyónás, a szertartás, a hitvallás. A prousti mű buzgó esztétikai istenkeresés. Nem a személyes Istent keresi, mint másfélezerével előtte egy másik nagy romantikus író, Szent Agoston, hanem azt a boldog és örök állományt, ami a világ tűnő és kiábrándító jelenségei mögött rejtőzik. Az ezernyi benyomásban, színben, hangban, érzésben, hangulatban, az ezernyi nézetben és véleményben, a számtalan sok alakuló és változó figurában a hívő reménységével és szívósságával keresi azt a misztikus jelet, mely elvezeti az üdvösség küszöbére. Ezért hámozza oly szenvedélyesen alakjai, hangulatai, tájaj elfásult, elgépiesedett felszínét, s nem tud letenni a reményről, hogy megtalálja alattuk a tökéletes érzelmi istenséget, — mert Marcel Proust számára nem kétséges, hogy az egyetlen és igazi létező valami halhatatlan érzelmi elem, aminek egy-egy boldog paránya olykor eltéved a jelenségek szomorú világába. A teába áztatott madeleine ízében, a vonat éles füttyszavában, a porcellántányérhoz ütődő kanalak koccanásában pillanatra feltámad a múltnak az a pillanata, mely valamikor ezekhez az ízekhez és hangokhoz tapadt, s ez egy másodpercig a tökéletes boldogság. Barátság, hiúság, szerelem, vagyon, nagyvilági életmód, minden eltöri mellette, s aki egyszer megízlelte, olyan szomjúságot érez utána, amit nem enyhítenek a jelenségvilágban merített élvezetek. Az *A la Recherche du Temps perdu*, mint cím, nem fedi eléggé a mű igazi céljait, mely nem is annyira „Az eltűnt Idő keresése“, mint inkább az abszolút, időtlen pillanatok keresése a viszontagságoktól torló időben. A bergsonizmus nem alkati szükség a prousti mű számára, az igazi prousti filozófia valami érzelmi platonizmus, amelyben a változatlan, értelmi Ideák helyét a „mémoire involontaire“ tökéletesen boldog érzesei foglalják el.

Ebben az érzelmi platonizmusban a művészet kivételes szerepet játszik. A művészet az a gyakorló vallás, ami az érzelmi Tökély felé egyengeti az utat, a művészet, mely remek hasonlatok gyűrűibe béklyózza a múlt hangulatot, s igyekszik kiszabadítani az idő zsarnoki törvényei alól és az értelem, mely a maga kérlelhetetlen logikájával a jelenségek gyökeréig lát; ez a két arányosan úzótt képesség a legnagyobb és legnemesebb előkészület a lét boldog lényegével való egyesülésre, s talán a halálra.

Olthatatlan etikai szomjájában felkutatja környezetét, családját, kora egész francia társadalmát, a társaséletben kialakult „coterie“-ket és „clan“-okat, s addig hámozza hősei jellemét, amíg az önámítás és a képmutató szerepek alatt rejtett elevenükre tapint. Mi, akik valamilyen viszonylagosabb feladatot tűzünk a művészet elé, s nem tudjuk egészen elszigetelni a közönségtől, vagy legalább is a közönségtől, főleg azt a dús és meglepő anyagot csodáljuk, melyet az Idő mélyére ásva, elmozgatott helyéről. Mennyi a gyermekkor és az első ifjúság költői gyöngédségében rezgő hangulat, mennyi remek tájkép és szerető gonddal megrajzolt székesegyház, — szinte a nyelv anyagával igyekszik ujjaépíteni Combray és Balbec templomait — mennyi emberi fintor, visszásság, rögeszme, az oktalan szenvedésnek, a féltékenységnek és a fonák vágnak mily pokoli kinja és zűrzavara!

A magyarra fordított első rész, melynek az eredetiben „Du coté de chez Swann“ a címe és franciául két, egyenként háromszáz-háromszáz oldalas kötetben jelent meg, Proustnak, illetve központi hősének gyermekkorát és a világfi Swann szerelmét tárgyalja. Megismerkedünk Combrayval, a Vivonne-menti kisvárossal, ahol az öreg és bogaras Leonia néni lakik, ravasz és húséges Francoiseával, és ahol hősünk gyermekora



szünidőit tölti. Felvonulnak a család alakjai, az érzékeny és elkényeztetett fiucska örömei és bánatai, a hosszú gyermeki séták a virágzó galagonyával szegett ösvényen. Itt ismerkedünk meg Swannal, a dúsgazdag világgfival, aki hősrünk polgári környezetében szerényen titkolja előkelő kapcsolatait, a Faubourg Saint-Germain, főúri szalonjaiban való jártasságát. Eddig a regény előadása, illetve hangulati lebonyolódása első személyben történik; környezete, alakjai, hangulatai a központi Én személyes élményei. Swann szerelmi történetében az Én eltűnik s a féltékeny szerelem mesteri rajza tárgyilagos harmadik személyben bontakozik ki. A két egymásnak ellentmondó módszer erős megterhelésnek teszi ki a mű egységét. „Swann szerelme“ olyan a mű alanyi sodrában, mint egy remek, hívős flauberti fejezet, csak a hosszú, lélektani kommentárok emlékeztetnek Proust-ra. A tudós elemző és moralista szemében a szerelem az érzelemnek és az ítélőképességnek súlyos zavara. Nem a szeretett nő személye a döntő, néha egészen külső és véletlen körülményeken múlik, hogy kibe szeretünk bele. Odette de Crécy nem kivételes szépség, már nem is egészen fiatal, Swann mindjárt látja, hogy nem az ő „zsánere“, mégis ez a nő lesz életének nagy szenvedélye. A közömbösségből észrevétlenül kifejődik a szerelem és vele párhuzamosan a féltékenység minden kinja. Minden óra, amit nem tölthet Odette mellett, fájdalmas rejtelemmel terhes számára. Szeretné tudni minden cselekedetét, ismerni a multját, a férfiakat, akikkel azelőtt szeretkezett, vagy akikkel megcsalja. Adatokra szomjas és minden, amit megtud, mélyen megforgatja a kést a szívében. Aztán a szerelem, mint a betegség, mely túl van a krízisén, lassan alábbhagy. Szünet és féltékenysége legérzékenyebb pillanataiban Swann megfogadta magában, hogy mihamarabb észreveszi szerelme lankadását, görcsösen fog ragaszkodni hozzá. De ime, meglepetten látja, hogy szerelme mulásával együttjár a szerelemhez való ragaszkodásának a csökkenése is, s már nem okoz neki különösebb fájdalmat az a gondolat, hogy egy napon Odette közömbös lesz számára. Már nincs messze az idő, amikor így kiálthat fel magában: „S ha meggondolom, hogy éveket rontottam el életemből, örült szerelmet éreztem, meg akartam halni egy oly nőért, aki még csak nem is tetszett, aki nem is felelt meg az izlésemnek!“

A Proust-fordítónak nincs könnyű dolga. A prousti mondatútvesztők igen gyakran leküzdhetetlennek tetsző nehézségek elé állítják. A magyar fordítónak ezenfelül még igen sok aggálllyal is meg kell küzdenie, mert a magyarság elmaradt társadalmi és politikai légkörében a prousti érzésvilág és témakör kiáltoan botrányosnak és vakmerőnek tetszik. A *Du côté de chez Swann* még alig ad izelítőt e világirodalmi viszonylatban is páratlan bátorságról, de előrelátjuk azokat a nehézségeket, melyek a *Sodome et Gomorrhe*, *La Prisonnière* és *Albertine disparue* tolmácsolása közben tornyosulnak a magyar fordító elé. Ha *Gyergyai Albert* a prousti mű erkölcsi hűségének is annyira eleget fog tenni, mint bonyolult és költői gazdagságú irányának, ha bátran megállja a sarat egy érnyesnek nevelt irodalmi izlés kellős közepén, megérdemli legteljesebb elismerésünket. (Szencsei László)

UPTON SINCLAIR IRODALOMTÖRTÉNETE. Epecha könyvkiadó. Budapest

Egy nem mindennapi könyvről kell ezuttal beszélnünk. Upton Sinclair *Mammonart* című munkája ez a könyv, amely *Benamy Sándor* magyar fordításában *Upton Sinclair irodalomtörténete* címet kapta. Mam-